

Grga Novak
Predsjednik
Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti
Zagreb

MARKO MARULIĆ

Pred 450 godina, godine 1521, izašla je iz tiska u Veneciji knjiga koja nosi naslov »Libar Marka Marula Splicićanina u kom se uzdarzi istorija sfete udovice Judit u versih harvacki slozena, kako ona ubi vojvodu Oloferna posridu vojske njegove i oslobodi puk izaelski od velike pogibli.«

»Judit« je Marulić posvetio »Počtovanomu u Isukrstu popu i prmanciru splitskomu, gospodinu don Dujmu Balistriću, kumu svomu, Marko Marulić umiljeno priporučenje z dvornim poklonom milo poskita.«

Pojava prve tiskane umjetničke knjige na hrvatskom jeziku je bez sumnje jedan od najsvjetlijih datuma hrvatskoga naroda, njegov prvi nastup na svom jeziku u kolo evropske kulture i evropskog književnog stvaranja.

Marulić je ispjevao svoju »Judit« još godine 1501. tj. u vrijeme kada su Turci, koji su već od god. 1463. bili gospodari Bosne, a od 1482. i gospodari Hercegovine, prodirali na hrvatski teritorij, i preko njega i na teritorij dalmatinskih gradova, koji su tada bili pod vlašću Venecije. To je počelo odmah na početku rata između Turske i Venecije. u srpnju 1499. Tada je u mletačku Dalmaciju upao Skender-paša, opljačkao je i preko Hrvatske prodro sve do Cordignana u mletačkoj Furlaniji. Tada je pala i Makarska. Rat se nastavio i god. 1500. Turske su čete preko hrvatskog teritorija provaljivale sve do Zadra, Šibenika, Nina, Trogira i Splita. Turski naleti bili su strašni, Turci nasmiljeni, divlji i puni mržnje protiv kršćana. Pljačke imanja, paleži kuća, silovanja žena, oduzimanje hrane i stoke, sve je to

djelovalo na stanovnike svih dalmatinskih gradova, a napose na one Splita, pa i našeg pjesnika Marka Marulića. U to je vrijeme Marulić imao 50 godina, čovjek u punoj zreloj dobi, koji je prije trideset godina svršio studije na sveučilištu u Padovi, a iza toga se ne samo istakao u svojoj rodnoj Dalmaciji, nego i u humanističkom svijetu tadašnje Evrope.

Poslije povratka u domovinu Marulić ulazi u krug naših humanista, od kojih je svakako najistaknutiji bio Šibenčanin Juraj Šišgorić. Marulić je uvelike poštivao Šišgorića i njemu je on svakako prije godine 1477, napisao poslanicu koju je Šišgorić i publicirao god. 1477. u Veneciji u svojoj knjizi »Elegiae et carmina.« U stilu humanista Marulić je i tu pjesmu upućenu velikom svojem zemljaku Šišgoriću ispjevao na latinskom jeziku.

U Splitu se u to doba stvara lijep krug humanista, u kojemu se nalaze: Toma Niger, Petar Petračić, Franjo Božičević, Jerolim Papalić, Nikola de Albertis, Placid Grgurić, Donat Pashalić, Simun Selimbrić, Toma Hranković, i naš Marko Marulić. Oni su istina humanisti i goje latinski jezik i njegovu poeziju i prozu, ali istovremeno, a u korak s ostalom kulturnom Evropom, dižu sve više i duh humanizma u svojem društvu i svojim gradovima.

Tada je Split bio već potpuno hrvatski grad. U stalnoj vezi s Dubrovnikom, gdje se već uvelike pjevalo pjesme hrvatskim jezikom, i gdje u tom pogledu prednjače Šiško Menčetić (1457—1527) i Džore Držić (1461—1501) počeli su i u Splitu pokušaji da se hrvatskim jezikom izrazi i proza i stih. U tim nastojanjima, koja su s početka bez sumnje bila vrlo teška, Marko je Marulić već toliko uspio da je godine 1501. mogao napisati svoju »Juditu«, hrvatskim jezikom ispjevanu, kako on to napose u naslovu knjige ističe: »*u versih harvacki slozena*«. To ne bi bio napisao da nije sam bio vrlo ponosan da je njegov materinji, hrvatski jezik bio već toliko oblikovan da se to moglo i ostvariti. Istina, knjiga nije mogla odmah biti i tiskana. Ali se 1521. našao opet jedan Splitsanin, Petar Sričić, koji je knjigu izdao.

Neprocjenjiva je zasluga Marka Marulića što je prvi na hrvatskom jeziku ispjevao jednu velepjesan, »Juditu«, i što je učinio sve da se ona tiska. Ona je to veća što je Marulić bio već u to vrijeme uvelike cijenjen i poštovan humanistički pisac na latinskom jeziku.

Nema sumnje o tome da je Marulić bio uvelike odan svojem jeziku i svojem hrvatskom narodu. On je bio sin čisto hrvatske obitelji Pecenić, kako sam to na drugom mjestu dokazao. Njegov otac Nikola Pecenić bio je vrlo ugledan član splitskog plemstva. Kada su se Pecenići doselili u Split nisam mogao pronaći ali je to bilo svakako još u XIII stoljeću. Trebalo je dosta vremena da ih splitsko plemićko vijeće prihvati, da postanu i splitski plemići, jer ne bi inače mogli izvršavati razne dužnosti u splitskoj komuni, na

kojim ih položajima mi u XV stoljeću nalazimo. To je vrijeme prodora hrvatskog elementa u grad Split, koji je u Marulićevo doba bio bez svake sumnje već potpuno kroatiziran, kada je on naročito za koludrice, a napose za svoju sestru Biru, ispjevao nekoliko manjih a i šaljivih pjesmica na hrvatskom jeziku, da ih one razumiju.

Ja se neću ovom prilikom upuštati u književni i pjesnički rad Marka Marulića, ni na onaj golemi na latinskom jeziku, a ni na onaj na hrvatskom, jer će to učiniti drugi, ali moram istaknuti da je Marko Marulić pisao hrvatskim jezikom kako bi ga razumjeli i oni *»ki nisu naučni knjige latinske aliti dijačke«*.

To znači da je u to doba bilo malo njih koji su znali latinski, dok su drugi govorili hrvatski, jer bi inače on pisao to talijanski, kad bi taj jezik bio onaj koji treba razumjeti Marulićevo *»Juditu«*, u kojoj on želi prikazati borbu izraelskog naroda protiv Holoferna, a misli na borbu hrvatskoga naroda protiv turskog nadiranja.

Marulić se nije zadržao na samoj *»Juditi«*. On je hrvatskim jezikom ispjevao *»Istoriju od Suzane«*, *»Dobre nauke«*, a preveo je *»Stumačenje Kata«*, zatim Gersonovo djelo *»De imitatione Christi«* pod naslovom *»Od naslidovanja Isukrstova«*, što je učinio prije nego je ispjevao *»Juditu«*, tj. god. 1500. Od njega je i *»Život Svetog Jerolima«* i *»Nauci sv. Bernarda sestri svojoj«*.

Takvim radom on je doista postavio široke i čvrste temelje hrvatskom jeziku kao književnom u najširem tom smislu, povezujući hrvatsko književno stvaranje preko humanista s onim Evropu.

Svoj veliki ugled što ga je stekao u cijeloj Evropi založio je on gdje god je mogao za dobrobit svojega Splita i hrvatskog naroda. Vrijeme poslije 1502, u kojemu je vladao službeni mir između Venecije i Turske, za hrvatski teritorij oko Splita i oko svih gradova Dalmacije, bilo je vrijeme neprestanih neslužbenih napada i provala, otimanja, pljačke od strane turskih četa, odvođenja muškaraca, žena, djece i stoke.

To danasve teško vrijeme opisao je splitski nadbiskup Bernandin Zane godine 1513. na crkvenom sinodu u Rimu, u Lateranu. Stotine pješaka i konjanika znalo je provaljivati, pljačkati, ubijati i odvoditi muško i žensko, pa i djecu. Mletačka vlada nije uspijevala to spriječiti, i nije se mnogo obazirala na te pogranične incidente, koji su znali biti i te kako ozbiljni za onaj teritorij na kojemu su se dešavali. A granica splitskog teritorija prema Turskoj bila je tek koji kilometar od Splita. Hrvatski teritorij između Turske i mletačkog posjeda u Dalmaciji bio je u stalnoj borbi, u stalnom ratu, stalnim provalama, kojima je nastojao odoljeti hrvatski ban Petar Berislavić, ali ih nije mogao ni zaustaviti ni spriječiti.

Za Split i hrvatske krajeve naročito je zlosretna bila godina 1520, kada su Turci provalili u okolicu Splita, Trogira, Šibenika i Zadra. Tada je u jednom okršaju 20. svibnja 1520. poginuo u gori

Gvozdu ban Petar Berislavić. Iste je godine postao sultanom Sulejman II Sjajni (1520—1566), najsilniji i najjači turski sultan svih vremena. Hrvatske zemlje bile su prepuštene same sebi. Turci su navalili najprije na Knin, koji im se predao 22. svibnja 1522, zatim uđuše u napušteni Skradin, opsjednuše Klis.

Prvih dana veljače godine 1524. bili su Turci ponovo pod Klisom. Strah je u Splitu bio golem.

U tim tužnim godinama uputio je Marko Marulić pismo papi Hadrijanu VI, u kojem mu opisuje teško i očajno stanje Dalmacije i Splita. *»Mi smo uznemirivani svakodnevnim upadima Turaka; bez prestanka nas zarobljavaju, jedne ubijaju, druge odvođe u ropstvo, stvari nam pljačkaju, odvođe stoku, pale sela i zaseoke; polja od kojih smo živjeli bivaju koje opustošena a koje ostaju pusta, jer su zarobljeni oni koji su ih obrađivali, i mjesto voćem trnjem rođe...«*

Tako je Marko Marulić svojim ugledom nastojao potaknuti tada bez sumnje najutjecajnijega evropskog vladara, papu Hadrijana VI. On poziva papu da se stavi na čelo kršćanstva za rat protiv Turaka, uvjeren da će i njegov Split i Hrvatska, u slučaju kršćanske pobjede, biti spašeni.

Neću ovdje govoriti ni o zaslugama Marka Marulića za prijevod na latinski jezik »Kronike popa Dukljanina« pod naslovom »Regnum Dalmatiae et Croatiae gesta a Marco Marulo Patritio Spalatensi latinitate donata«, koji je uvelike djelovao na nacionalnu hrvatsku samosvijest ljudi onoga vremena. Neću govoriti ni o njegovim zaslugama na polju arheologije i epigrafije napose. Sve je to važno za upoznavanje velikog lika našega Marka Marulića, sve ga to stavlja među velike suvremenike tadanje Evrope i tadanje kulture. Za nas Hrvate je ipak najvažnije to što je on svojim snažnim zahvatom postavio čvrste temelje hrvatskoj literaturi, hrvatskom pjesništvu i hrvatskoj kulturi, koja će na tim temeljima izrasti u veličanstvenu zgradu čija izgradnja traje još uvijek i trajat će i izgrađivat će se dalje, uvijek vezana za ove početke koje joj je udario veliki sin hrvatskoga naroda — Marko Marulić, Splitski.